◊ Szerbhorváth György

Kis utazás

Norvég (és egyéb) útinapló

(Bölcsesség) Nem akkor látod, érzed, tudod, hogy hol vagy (voltál), amikor éppen ott vagy, hanem amikor visszajöttél.

(Az iráni borbély) Esténként hazafelé menet, a Szondi utcában mindig benézek a borbélyüzletbe a kirakaton át. Soha senkit nem látok, akit a borbély nyírna. Ül a széken, előtte egy másik széken a laptopja, azt bámulja, olykor a haverjával közösen néznek valamit a sivár üzletben. Arabnak nézem, nekünk az *efféle* mind *egyfajta*, nekünk minden kínai kínai, minden arab arab. Olvastam Edward Saidnál, aki felfigyelt arra, hogy Camus a *Közöny*ben meg sem említi annak az arabnak, algíri arabnak a nevét, akit megölnek a regény elején – *a névtelen arab* marad, nincs neve az *ilyennek*.

A borbélynak van neve, névjegykártyát ad – kérdem, mit keres épp Budapesten. Iráni, mondja, iráni keresztény, emiatt kellett emigrálniuk. Töri a magyart, de mindent tud, magyarul is, nyírni is – a férfiborbély szerepe az araboknál még egészen más, mint nálunk, ők nem fodrászok, az arabok nem hajkoronát viselnek, hanem rövid hajat. Nincs megelégedve előző fodrászom munkájával, *ez nem nyírás volt*, mondja. Az arab borbély, mint régen minden borbély, ma is több, mint borbély: informátor, véleményező, a helyiség társasági, nyilvános központ.

(Bácska, Topolya) Miután egy budapesti galériában megnyitom a topolyai festő kiállítását, odajön hozzám egy fiatal hölgy, bemutatkozik, s rögtön azzal kezdi, ő mindig őszinte, úgyhogy elmondja, hogy hibásan emlegettem Bácskatopolyát, olyan magyarul nem létezik, csak Topolya van, mert szerbül hívják Bačka Topolának. Ó, elnézést, szabadkozom, pe-

dig hát én így szoktam emlegeteni más Topolákkal ellentétben, ráadásul ott is születtem. A hölgy erre még inkább letol, annál nagyobb a szégyen, mondja. Ő is topolyai származású.

Majd a nevemről kérdez, hogy akkor miért is lettem én szerbpárti, honnan jön ez a Szerbhorváth név? Mert a bácskatopolyázásból is látszik, nem vagyok jó magyar (vagy rendes magyar, vagy igazi, már nem emlékszem a kifejezésére), de szerbpárti, az igen. Próbálom megmagyarázni, hogy családnevemből nem azért csináltam ilyen irodalmi nevet, hogy valamiféle szerbpártiságot fejezzek ki, hanem a szerbhorvát nyelv hivatalos megszüntetése után gondoltam ezt egyfajta gesztusnak, ami – ha úgy veszszük, de ne vegyük úgy – éppen a szerb, horvát stb. nacionalizmus elleni tiltakozás, hiszen a szerbhorvát nyelv a Nemzetközi Lingvisztikai Szövetség álláspontja szerint létezik, a szerb, a horvát, a bosnyák meg a montenegrói nyelvek politikai nyelvek, mint olyanok léteznek, de lingvisztikai értelemben a szerbhorvát variánsai, olvassa csak el Bugarski tanulmányait, példának okáért.

Ő azokat nem olvasta, vág vissza, de ne magyarázzam már el neki, mi van, ő több nyelven hivatalosan tolmácsol, angol, német, szerb, horvát, bosnyák, csak tudja, mi van.

Ráhagyom. Az 1944-es „délvidéki vérbosszúnál" köt ki, hogy miképpen lehetek én szerbpárti 1944 után. Elkezdjük a számháborút, ő végül oda jut, hogy egyenesen ötvenezer magyart gyilkoltak meg a partizánok, és én csak ne magyarázzam el neki, demográfiailag ez miért lehetetlen, meg mit mondanak más történészek. Ötvenezer, minimum, punktum.

Minél többen, annál jobb.

(Név) Jóval indulás előtt felhívom Norvégia magyarországi nagykövetségét, fiatal magyar férfi hangja a telefonban. Elmondom, hogy szerb útlevelem van és magyar letelepedési engedélyem. Persze, azzal nyugodtan utazhatok, mondja, Norvégia is a schengeni övezethez tartozik. Igen, folytatom, de az új szerb útlevelemben Horváth György vagyok, a régiben viszont még Horvat Derd, és abban van a magyar letelepedési vízumom, az is Horvat Derd névre szól, akárcsak a letelepedési engedélyem. A repülőjegyről pedig lemaradtak az ékezetek, azon Horvath Gyoergy vagyok. Nem lesz ebből baj?

Elvileg nem, mondja, Magyarországról biztosan kiengednek így, a belépéskor Norvégiában csak szúrópróbaszerűen ellenőriznek, visszafelé pedig reménykedjek, hogy nem tűnik fel a reptéren ez, ott csak becsekkolni kell. Ha mégis feltűnne nekik, hogy más név szerepel az útlevelemben, más a vízumon, más a repülőjegyen, magyarázzam el nekik azt, amit most neki.

A „határon" persze semmi. A visszaút előtt Oslo melletti reptéren fiatal hölgy ellenőrzi a jegyet meg a papírokat, norvégül szól, fejemmel jelzem, hogy nem, angolul szól, de akkor ismerősöm norvégül szól hozzá, úgy beszélik meg, hogy lemaradt a csomag szalagja, barátom visszamegy érte az automatához, a lány nézi az útlevelet, és szerbül szól hozzám, megörül, kérdi, honnan vagyok, Budapestet mondok, óóó-zik egyet. Kiderül, ő boszniai.

(Menekülés a semmiből) Odafelé a repülőn mellettem egy indiai ül, rögtön szóba elegyedünk, ki hová való, és hogy jó gépre szálltunk-e fel (mintha valami vicinálison ülnénk). Mondom, én magyar vagyok. De hozzáfűzöm, mert nem szeretem, ha sima magyarnak néznek, hogy szerbiai magyar vagyok, vajdasági magyar. Aha, mondja, az ő felesége is az. Ott ül mellette, kiderül, topolyai lány, a húszas éveiben jár, de oly sok köze nincs már Bácskához, negyedikes koráig éltek itt szüleivel, aztán áttelepültek Magyarországra.

Most épp települ tovább, derül ki. Férje indiai, Magyarországon tanult orvosnak, ahol a kezdő fizetésből képtelenség megélni. Bárhol jobb lehet, mint ott, de ha már megindulnak a szó szerinti ismeretlenbe, ahol senki sem várja őket, az egyik leggazdagabb és legélhetőbbnek mondott országot választják, ahol még sosem jártak.

Ránéztek a térképre, olvasgattak az interneten – aztán odaböktek és kimondták: Oslóba megyünk, aztán lesz, ami lesz.

(MTI-hír, 1943. június 28., 15 óra 50 perc) A norvég sajtó jelentése szerint a Führer fogadta Knut Hamsun ismert norvég költőt és írót, aki – mint ismeretes – részt vett a bécsi Nemzeti Újságírószövetség ülésén.

(A norvég borbély) A norvég borbélyüzlet patinás. Már a kirakat gyönyörű, régi tárgyak, kellékek, fésűk, borotválkozópamacs és mindenféle olyasmi, aminek magyarul sem tudom a nevét. Bekéredzkedem, a mester megengedi, hogy fényképezzek. Az iráni borbélyomra gondolok, akinek üzletében a laptopján és az ollóin, fésűin kívül semmi sincs.

Itt a falon egy régi újság címlapja bekeretezve. A *Dagbladet* extra kiadása abból az időből, amikor a németek megrohanták Norvégiát. A király elmenekült, hisz az angolok szövetségesei voltak, a katonaság rövid ideig ellenállt, Quisling és társai, no meg Knut Hamsun viszont a németekbe vetette a bizalmát. Még Hitlerrel is találkozott, aki nagyra becsülte az öreget. De Hamsun a mítosz szerint még kiabált is vele, legalábbis az őt mentegetők ezt mesélik róla, ám a találka rosszul sikerült,

mivel Hamsun szót emelt a letartóztatott norvég ellenállók mellett, akiket aztán kivégeztek.

A *Dagbladet* címoldalán – amennyire ki tudom silabizálni – harcokról és áldozatokról esik szó; az elsüllyesztett Rio de Janeiróról, s hogy 54-en haltak meg egy torpedótámadás során. Ki tudja, talán a borbély nagyapja is részt vett a harcokban, vagy csak egyszerűen a norvégok büszkék arra, hogy ellenálltak a náci inváziónak. A norvégok úgy hazafiak, hogy nem irkálják folyton át a történelmüket, nem keresnek újabbnál újabb hősöket, a hősökből nem faragnak bűnösöket, a bűnösökből hősöket.

Az áruló Quisling kastélya például a legutóbbi évekig üresen állt, senki sem akart annak a házába költözni, aki az árulás szinonimájává vált. Aztán végül mégis megvette valaki, elmúlt hatvanpár év.

(Az ellenállás múzeuma) Oslóban az épületek nem monumentálisak, nem húztak fel sem bazilikákat, a tereket beárnyékoló hatalmas épületeket, sem felhőkarcolókat. Emberi lépték, így mondják.

Az Akershus várban lévő, *Az ellenállás múzeuma* egy nagyobbacska ház, gyönyörű. Mentesek az olyan monumentális emlékművektől, amelyek

mifelénk láthatóak úton-útfélen (bár még ezek is túl kicsik pl. a sutjeskai emlékműhöz képest). Az Akershusban végezték ki a németek az ellenállókat, aztán a norvégok meg Quislinget és a Gestapo vezetőjét is.

Némiképp olyan érzés kap el, mint amikor ötödikes korunkban többek közt Kragujevacon jártunk a partizánok fegyvergyárában meg Užicén, az első partizánköztársaság múzeumában, már ha jól rémlik.

A norvég múzeumban, akár a borbélynál, egykori napilapok címlapjai is láthatók. A norvégok kapcsán ugyan inkább azt jegyezhettük meg, hogy volt egy Quislingjük, miközben az egykori Jugoszlávia területén oly sok quisling volt, hogy mindre már nem is emlékszünk. Draža Mihailović és csetnikjei például annak számítottak, legalábbis a Tito – Forradalom – Béke nevezetű versenyen, 1987-ben (versenyeztem, csak tudom). Ma meg rehabilitálták őket, és nyugdíjat kapnak.

A norvégok történelmi emlékezete ennél példásabb, és van is miért – az ellenállók ott ellenálltak, csak az ország újraalapozásához nem kellett az a partizánmitológia, amely nélkül Tito sohasem legitimálhatta volna a hatalmát. A norvég király simán visszatérhetett, hisz elmenekült. Tito viszont legyártatott egy halom partizánfilmet, és amíg azok magukkal ra-

A norvég borbélyüzlet

gadták a tömeget, nem is volt probléma – lásd erről pl. Ugo Vlaisavljević szarajevói filozófus írásait.

(Alkohol) Az internetes bedekkerek némelyike hangsúlyozza, hogy ugyan Norvégia a világ legélhetőbb országa – bár a legdrágább is sok tekintetben –, egy igazán nagy problémája van, az alkoholizmus. Akárcsak a többi skandináv államnak, melyek drákói szigorral ellenőrzik a szeszpiacot. Emiatt a lakosok külföldre járnak berúgni, de nagyon. Mert odahaza iszonyatosan drága a pia. Magam is tapasztaltam Oslóban, noha egy részeget sem láttam, és kocsmát se nagyon, a főutcán találtam egyet, egy sör kábé kilenc euró. Lehet, valami külvárosban, iparnegyedben kellett volna mászkálnom, ott talán látok reggel nyolckor lepattant ürgéket támolyogni, mint Közép-Kelet-Európában, mert így csupa kedves, vidám, jól öltözött alakot láttam. A főutca kocsmájában meg házaspárok, kisebb-nagyobb társaságok iszogattak, amolyan családi program gyanánt.

Mesélik, úgy oldják meg a problémát, hogy maguknak kotyvasztanak krumpliból vodkát. Ismerősnek mesélte az ismerőse, hogy ismert egy finn lányt, aki elmesélte, hogy igen gazdag apja, amint beáll a sötétség, tehát úgy októbertájt levonul a pincébe, ott van apartmanja, és áprilisig ki sem jön, addig vodkát főz a krumpliból, azt vedeli. Nem bírja a sötétséget ki, csak így, a sötét pincében, piával… De nem értem, ha gazdag, ihatna a kissé csak bevilágított kocsmákban is, ha már telik rá.

De ezen mi meg mit csodálkozunk? Hogy ők vedelnének? Állítólag, hisz persze lehet, ez sem igaz történet, akár a fenti finn apáról szóló, szóval Topolya mellett tanyán él egy testvérpár, nem is túl idősek, úgy negyvenötven körüliek, alkalmi munkából tengődnek nagy szegénységben. Egy autós felvette egyiküket, amint stoppolt – korábbról ismerte már, ezért merészkedett a lepattant alakot autójába ültetni. De rögtön iszonyatos bűz csapta meg, s látta, az ember fogai elmondhatatlanul ramaty állapotban vannak, rohadnak. Kiderült, ezt a bűzt elsősorban nem is a higiénia hiánya okozza, vagy a ruhára-csizmára ragadt trágya, hanem belülről árad. Hősünk ugyanis – így, a harmadik évezred elején – évek óta döglött cefrét tesz el a kamrában dunsztosüvegekbe lezárva, akárha befőttet, lekvárt vagy savanyúságot. Minden napra azért jut egy vekni kenyér, azt keni meg evvel a döglött cefrével – amiben akad még némi kalória, de némi alkohol is (metil). Kissé jóllakik, kissé fejbe kólintja, folytatódhat a nap, majd este ugyanaz. És ez rohad benne. Vélhetően nem sokáig. Ezek után a norvégok alkoholizmusáról beszélni, legalábbis erről a vidékről arra tekintve, nem egyértelmű feladat.

(Az unalom filozófiája) Nemzetkarakterológiai szinten azt gondoljuk, hogy a norvégok protestáns nemzetként a munka megszállottjai, de mivel télen folyton sötét van és dermesztő a hideg, kinn nem lehet dolgozni, benn annyi dolog meg nincs – akár egykor a magyar paraszti társadalomban, ahol a telet mindenki a búbos kemence mellett aludta át, így kevesebbet kellett enni is – hát untakoznak, és emiatt is isznak, már ha van mit (házi készítésű vodkát, ugye, ahogy mesélik).

Csoda hát, hogy egy norvég szerző tollából olvashatjuk *Az unalom filozófiája* című könyvet? Lars Fr. H. Svendsen *Kjedsomhetens filosofi* című, eredetileg 1999-ben megjelent kötetéről van szó, amelynek előszava voltaképpen cáfolja is a mi nemzetkarakterológiai, közhelyes elképzeléseinket, hisz elmeséli, a kötet ötlete akkor született, amikor egy hosszabb tudományos munka után pihenni akart, és szó szerint semmit sem csinálni. De képtelen volt semmit, *a* semmit csinálni, valamit csinálnia kellett, és ahogyan ezen elmélkedett, jutott el az unalom problematikájáig (még harminc sem volt, amikor befejezte e könyvét).

Az unalom, derül ki, a modernitás korában alakult ki – legalábbis részben másként, más néven ismerték korábban e jelenséget. Felpörgött világunkban azonban a legelterjedtebb fenomének egyike, és különösen ott, ahol valamilyen fokon jólét van, az emberek tevékenysége abban merül ki, hogy igyekeznek nem unatkozni. (Miért is mentem én Norvégiába pár napra?!) Nem feltétlenül szórakozni akarunk, de unatkozni végképp semmi kedvünk. És noha ülhetünk egész nap a gép előtt, internetezhetünk hajnalig, ez jórészt szökés, menekülés, hisz a neten úgysem találjuk meg az Értelmet, az élet értelmét – hogy kissé lesarkítva foglaljam össze *Az unalom filozófiájá*t. Mert mindig csak az újat hajszoljuk, a legújabbat, de mivel mindig is lesz még újabb, sosem lehetünk boldogak. Az élet célja viszont a boldogság, ezt majdnem mindenki elismeri.

Mert ugyan jól mondja Kant, hogy jobb a divat idiótájának lenni, mint szimplán idiótának, azért az előbbiek valamikor úgyis kiábrándulnak – s persze ezt is Svendsen könyvében olvasom. Jut eszembe, a norvégok – legalábbis akiket láttam – kábé tesznek a legújabb divatra, inkább járnak meleg gumicsizmában, nagy sapkában, jó meleg pulcsiban, az a praktikus. A szabadkai korzóról, Újvidék központjából, a budapesti plázákból kinéznék őket a helyiek.

Egyszersmind óvakodnék attól, hogy visszasírjam a régi szép időket, amikor még voltak „hagyományok", „igazi értékek", amikor a munka még munka volt, a paraszt szerette a földjét és törekedett, mint Hamsun *Áldott anyaföld*jében, amelyet azért istenítenek egyesek, mert az organikus (ha jól

értem) életfelfogást írta meg oly szépen. Mert unalom és internet ide vagy oda, divatos öltözék vagy gumicsizma ide vagy oda, ki akarna úgy élni, mint egyes helyeken régen, amikor a napi betevő tényleg maximum napi betevő volt, és nem az volt a kérdés, hogy mit húzzon fel a gyerek a lábára, mert nem volt mit felhúzni rá még télen sem. És ezek az idők nem oly rég múltak el errefelé, az ötvenes években a bácskai tanyavilágban például ezen nem csodálkozott volna senki sem.

(Bolond) Szombat délután egy fiatal, nagydarab nő jött felénk, furcsa volt rögtön, mert egy nagy plüsskutyát ölelt magához, de mivel épp Télapó-ünnepségen voltunk, ez elsőre nem tűnt fel. Azonban furcsa arcvonásai, ahogyan közeledett, egyre inkább. Ő szólt hozzánk, de ismerősöm sem értette, vagy háromszor visszakérdezett. Valójában nem nézett ki bolondnak, teszem azt, csak tíz-húsz százalékban (adott esetben, olykor tehát mint mindnyájan). Kiderült, a nő azt kérdezte: van acélunk? Aztán mosolyogva ment tovább. Mivel Norvégia nem oly régóta nyitott ország, s zárt közösségekben éltek, egymás közt házasodtak, emiatt – ha igaz informátorom kijelentése – bizonyos betegségek gyakoribbak, így a szellemi elmaradottság, vagy ahogyan mi mondjuk, a bolondság is.

(Szobrok) Oslóban mindenféle olyan embernek van szobra, akiknek még a nevét sem hallottam. Akinek hallottam, annak direkt nincs – megérdemelné, világhírű, csak vétke van, szinte megbocsáthatatlan. A legismertebb norvég írónak, Knut Hamsunnak. Aki fasiszta volt, németbarát volt, bár nem antiszemita. Fura alak, konzekvens maradt eszméjéhez, amit elsősorban az angolszász világ elleni érzései tápláltak. Hitte, majd *ezek* a németek megmentik a világot.

Az oslói szobrok szinte mindegyikére rászáll egy óriási sirály. Ott trónolnak. Laknak. Esznek, isznak, pottyantanak. Mintha övék lenne a szobor, úgy viselkednek. Mesélik, annak idején a Szovjetunióban, hogy meg ne sértsék a vezért, állítólag áramot vezettek a Sztálin-szobrok fej- avagy felső részébe (szocializmus egyenlő iparosítás plusz villamosítás), hogy a galambok ne oda végezzék a dolgukat.

(Éhség) Hamsun talán leghíresebb regényére, az önéletrajzi ihletésű *Éhség*re a zentai könyvtárban bukkantam rá, úgy 1990 tájt, középiskolásként. Regény ennyire *elemi* hatással még nem volt rám, az *Éhség* olvasása közben – noha nem egy vastag könyv – folyamatosan farkaséhes voltam, egyszerűen éheztem. Az igaz, hogy akkortájt voltam kamasz, úgymond növésben voltam (már amennyire), érthető, hogy diákként, albérletben valahogyan

mindig éhes voltam, legalábbis folyton ettem volna valami finomat – hisz abban az időben, emlékeznek, igen jól éltünk, mindenkinek *ezermárkás* volt a fizetése, tellett mindenre. Egy évig, aztán ránk dőlt az ország.

Az *Éhség* ma nem kapható a magyarországi könyvesboltokban, sem antikváriumokban nem tudtam megrendelni, a Szabó Ervin Könyvtárban minden kötetet kikölcsönöztek, előjegyezni lehet csupán. Hja, válság van, aktuális az *Éhség*, mondaná bennem a publicista, de nem mondja, mert ez sem így működik.

Hanem úgy, ahogyan akkor: attól jó a regény, hogy miközben a főhős éhezik, és egy padon majszolja el kenyerét sajttal (ez volt a menüje, jó esetben, ha pontosan emlékszem), mi is éhesek leszünk. A gyomor mindig jól érzékel, pontosabban jelez, mint az agy: remeg, összehúzódik, fáj, ha valami veszedelmes történik velünk, jó előre jelzi a közelgő bajt. Egykor a vizsgák előtt gyakran lett hasmenésem, noha úgy éreztem, nem is izgulok, különben is, rutinvizsga jön. De nem, a gyomrom tudta igazából, hogy mi van.

Hamsun azóta érdekel, hogy az *Éhség*től éhes lettem. Ezt nevezik hatásnak. És akkoriban olvastam az *Iskola a határon*t is, tehát középiskolásként Zentán, mindig *éhezve*, és attól is éhes lettem – hisz a kisdiákok is folyton valami plusz kaja után kutatnak, krumplit sütnek a kályhán. Az étel – felbecsülhetetlen érték, a legtöbb, a legjobb az adott napon. Azért folyik igazából a harc, nem a pozícióért. A jóllakott embert nem érdekli a hatalom, aki viszont éhes, azt a megaláztatás is triplán érinti. Azóta, ha újra elővesszem Ottlik regényét – mondjuk, úgy háromévente –, körülbástyázom magam ételekkel; ezt az elementáris hatást csak így lehet kibírni, s így is érdemes. Az irodalom nem kínzás, nem szenvedés.

(Max Manus) A norvég ellenállás vezetőjéről, a városi gerilláról szóló film 2007-ben került a mozikba. Igazi partizánfilm: szervezkednek, akcióznak, menekülnek, konspirálnak, kiképzik őket Angliában, szerelmi románc szövődik a szomszédos Svédországban, az ottani angol nagykövetségen kapnak italt, cigit, fegyvert. Az oslói kikötőben hajókat robbantgatnak, fegyveres harcba keverednek. Ám túl sokan halnak meg Manus társai közül, emiatt idegei kissé megroppannak, az italozásba menekül.

Mi azonban, akik a partizánfilmeken nevelkedtünk, nem lepődünk meg semmin. Tihi és Prle jut eszünkbe az *Otpisani* című sorozatból, amely a belgrádi partizánokról szól, vagy a *Valter brani Sarajevo*, mely a szarajevói ellenállók sorsát örökíti meg – ott Valtert keresi a Gestapo és a helyi rendőrség, Oslóban meg Max Manust. A végén Szarajevóban egy hatalmas vasúti benzinszállítmányt robbantanak fel, Oslóban pedig a *Donau – Bremen*

hajót tele fegyverekkel és katonákkal. A különbség, hogy Tito filmesei egyáltalán nem spóroltak az anyaggal – felvonult a filmekben az egész Jugoszláv Néphadsereg, ha kellett, partizánnak, csetniknek, usztasának vagy németnek öltözve, és amit kellett, fel is robbantottak – ha nem volt mit, hát felépítették. Oslóban most csínján bántak az ilyesmivel, a pénz az pénz (a hajó felrobbantásának számítógépes animációja elég kezdetlegesre sikeredett), de a norvég királyi hatalom legitimációjának nem különösebben van szüksége Max Manusra, aki maga írószer-kereskedőként halt meg. Ám Tito nagyon is épített a partizánmítoszra, sőt, a legitimáció egyik alapja éppen az volt, hogy a hatalmat hősi, antifasiszta harcban vívták ki a puritán partizánok, mert a kommunista mindig szerény, illedelmes, kulturált. A *Max Manus*ban viszont az ellenállók folyton iszogatnak, sőt, olykor vedelnek, és épp a főhős jár az élen. Titóék azonban nem engedhették meg maguknak, hogy a partizánfilmekben úgy mutassák be őket, mint akik utóbb tivornyákon, orgiákon vezették le a harci fáradalmakat, főleg 1945-ben a „felszabaduláskor" és utána is, mint arról utóbb Milovan Đilas, a kiugrott kommunista főcenzor beszámolt.

De a norvég nemzeti hősről nem kell ma sem semmit elhallgatni. Ha a mi partizánjaink is ittak volna, idegbetegekké váltak volna, ami azt jelenti, lett volna lelkiismeretük is, más lett volna a történet vége.

(A messziről jött utazó) Szerbül olvasom az út előtt Osne Sejerštad, vagyis Asne Seierstad *Szerbiai portrék* című könyvét (most vacillálok-e, szerbül ideírjam-e az egyébként latin betűkkel kiadott könyvének címét, sőt, tudálékosan akár norvégul is, de nem), amely ama riportok sorába tartozik, amely a háborús idők és a NATO-bombázások hullámain ért el sikert, egyébként tök érdektelen könyv, legalábbis annak, aki errefelé él. Meglehet ötszáz év múlva érdekes lesz, ahogyan ma érdekes, mit írtak XVIII. századi utazók arról, mit láttak-érzékeltek a Balkánon, bár sokkal kevésbé, hisz a tömegsajtó s főleg az internet korában már oda sem kell utaznunk valahová, hogy érdemleges megjegyzéseket tegyünk. Ehhez képest a híres norvég írónő (érdekes, mindegyik híres norvég írónőt ezzel reklámoznak, hogy híres, ő éppen *A kabuli könyvárus* című könyve kapcsán, amihez viszont nem tudunk hozzáférni) semmi érdemlegeset nem mond, legalábbis nekem-nekünk, akik éltünk ott és akkor, biztosan nem. És még a látásmódja sem eredeti.

Egy hasznos információt szerzek a könyvből – és eleve több norvég–szerb párhuzamot vártam, nem mintha ezeknek a párhuzamvonásoknak lenne értelme, ám érdekesek akár még lehetnek is –, mégpedig a norvégok nemzeti italáról. Linie-akevittnek nevezik, amit krumpliból készítenek

(tehát akkor vodkafajta lehet), és neve az *aque vitae*ből származik, tehát az élet vizéből… Hogy jobb legyen az aromája, a hordókat Ausztráliába küldik, útközben érlelődik, és így kétszer halad át az egyenlítőn, ezért van a nevében ott a *linie*… Más mese szerint véletlenül történt az egész, egy hordó italt úgy eldugtak a hajón a matrózok, hogy elfeledkeztek róla, s miután megjárta a hosszú utat, csak utána csapolták meg, s jöttek rá, hogy érlelés után minőségesebb lesz az ital.

De mint tudjuk, ehhez elég egy pince, nem kell hajón utaztatni a szeszt.

(Magyar paraszt, norvég pararszt) Hamsun Nobel-díjas regényében, az *Áldott anyaföld*ben, melyet a bejegyzés tanúsága szerint Zrenjaninban vettem 1992-ben, katonaként, találtam egy újságkivágást a Magyar Szó RTV-mellékletéből, amely vagy két évtizede születhetett, amikor az Újvidéki Rádióban még olvastak fel regényrészleteket. Eme recenzióféleségben olvasom az *Áldott anyaföld*ről, hogy *„A földdel küzdő paraszti élet keménységét, s egyben szépségét rajzolta meg benne. Művében a világból kivonuló parasztember önellátó munkáján alapuló ősi élet- és termelési forma újraértékeléséért szállt síkra."*

Ebből a „szállt síkra" kifejezésből következtetek arra, hogy *tt* nevű recenzens valami szocreál irodalomtörténeti akármiből másolta ki e pár mondatot, de alighanem aki az eredetit írta, az sem olvasta (végig) a regényt. Teszem azt, Izsák nem önellátó, hanem a piacra is termel, kereskedik. Meg nem mondom, hogy Hamsun mit akart újraértékelni, de ez az egyébként nagyszerű regény nem a paraszti életmód hozsannája. Sőt, ajánlom azoknak, akik mostanság a (bácskai) magyar paraszti életmódot dicsőítik, mondván, akkor milyen szép s jó volt, akadtak hagyományok, értékek stb., az ember ember volt, a földnek szaga, a fűnek illata, a bárányok meg boldogan szökdécseltek el a farkasok elől az üde napfényben a harmatos legelőn. Mintha csak bizonyos szekták által kiadott brosúrákat látnánk.

Hamsun szenvtelenül örökíti meg Izsák és Inger, valamint családjuk történetét. Egy másik leirat szerint ez a regény a „fennmaradás, megmaradás, családot teremtő paraszt házasságának, emberségének, büszke tragikumának története", de ez is egy (félre)olvasat. A történet valamikor a XIX. század második felében játszódik (maga a regény 1915-ben jelent meg), Izsák valahol az Isten háta mögött egy gazdátlan területen, voltaképp a vadonban – mocsár, hegy, erdők, feltöretlen, rossz minőségű föld – épít magának kunyhót, istállókat, majd birtokot. Lassan terjeszkedik, dolgozik, mint egy ló. Társul hozzá Inger, a nyúlszájú nő, fiaik születnek,

de a kislányt, aki szintén nyúlszájjal jön világra, s mi átoknak számít, az anya megöli. Emiatt hosszú évekre börtönbe kerül, Izsák maga, majd Inger egy hozzájuk vetődő, szipirtyó rokonával építi tovább a birtokot, akivel kölcsönösen megvetik, utálják egymást, de közben alkudnia kell a (korrupt) hatalommal is, hogy megtarthassa birtokát. Mert Izsák gyarapszik: a lápon ver tanyát, épít, feltöri a szűzföldet, lecsapolja a mocsarat, kitermeli az erdőt, állatokra szert tesz, legeltet.

De Hamsun szenvtelen leiratából én kevésbé olvasom ki eme életmód istenítését: hisz itt minden érzelemmentes, a gyerekgyilkosság mellett is elmennek (csak a hatalom büntet), az egyetlen értékként az anyagi gyarapodás jelenik meg, a kisfiúk mint az állatok, úgy nőnek fel a tanyán (írni is alig tanulnak meg). A gyerek nem számít, önmagában nem érték, nem öröm – ha kell, gonosz módon akár meg is ölhető valami babona jegyében. De a regényben épp ennek a *kíméletlenségnek* a megörökítése nagyszerű, mármint az, *ahogyan* megíródott.

Egy irodalmon semmit sem lehet számon kérni, főleg nem a vajdasági magyaron, de feltűnő, hány írónk ugrott neki a paraszti világ megírásának, aztán semmire sem mentek, noha, teszem azt, a bácskai mocsárvilág lecsapolása vagy a bánáti szikes meghódítása nem sokkal lehetett könnyebb, mint a norvég vadoné. De mégis, sehol semmi, csak a „nagy történelmi kérdésekkel" való foglalatoskodás maradt. És persze semmi szex és erőszak – még Móriczot sem tudták, merték követni.

Bár az éhségről, akár Hamsun, írt például falunk koszorús munkásparaszt proletárköltője, Csépe Imre is – igaz, mifelénk hozzáteszik, hogy dolgozni nem szeretett, ami meg volt, azt elitta. Mit csinált volna akkor Csépe Norvégiában? Hamsunt illetően senki sem emlegeti, hogy ivott volna. Ahogyan hősei sem vedeltek.

(Hamsun bűne) A legfőbb bűne, hogy Hitler halálakor nekrológot írt a náci vezérről, s még akkor is éltette, amikor már szinte senki sem merte. Ő megtette. Bár ha megjelent a cikk egy norvég lapban, az azt jelenti, hogy volt, aki valahol ezzel egyet is értett. Erről szól a *Benőtt ösvényeken* című könyve, amiben nem bánja meg bűneit, és különösebben nem is mentegeti magát. Arról ír, hogyan próbálták bolonddá nyilvánítani, hogyan hurcolászták pszichiátriai intézetekbe. Végül négy év kálvária után anyagilag megsemmisítették, erkölcsileg pedig a norvégok szemében szinte örökre. Noha azóta újra van némi nimbusza, foglalkoznak vele, de szobra nincs. Megpróbálják különválasztani irodalmi munkásságát politikai tévelygéseitől. Nehezen megy, de az egész eset tanulsággal szolgálhat errefelé is, ahol nem egy írónak kellene különválasztania irodalmi

munkásságát a politikaitól. Csak ahhoz, hogy az utókor is szétválassza, kell majd hatvan év.

Hamsun leginkább arra hivatkozott, hogy süketen és félig vakon élt már akkortájt, magányosan, vidéken írta a cikkeit, de neki senki sem szólt, hogy mindez helytelen. És ha nem szóltak, akkor hogy lehetne ő bűnös? Miért nem szóltak neki? És miért közölték?

Jó kérdések ezek, csak az a kérdés, hogy egy süket és félig vak öregember miért és hogyan intézhet 1940-ben felhívást a norvég katonákhoz imigyen: *„Norvégok! Dobjátok el fegyvereiteket, és menjetek haza. A németek mindannyiunkért harcolnak, és megszüntetik Anglia zsarnokságát fölöttünk."* Vagy a már említett nekrológjában 1945. május 7-én hogyan nevezheti Hitlert a legrangosabb reformátornak: *„Méltatlan vagyok arra, hogy Adolf Hitlerről hangosan beszéljek. Az emberiségért harcolt, és a nemzetek jogait akarta visszaállítani. Reformer volt olyan korban, melyben példátlan aljasság működött, mely őt is végül földre terítette."*

Érdekes lenne azonban ezt a nekrológot összevetni a Tito halálakor született emlékezésekkel, versekkel, méltatásokkal, dicshimnuszokkal... Persze Tito nem volt Hitler, de azt hiszem, az akkori szerzők talán nem arra hivatkoznának, hogy süketek és félig vakok voltak már, magányosan éltek vidéki birtokukon, s semmiről sem tudtak.

Mostanság egyébként sokan írtak esszét Knut Hamsunról a nem is tudom milyen évforduló kapcsán. Így Mirko Kovač is, aki elsősorban a norvég író politikai eltévelyedésének okait vizsgálja egy tágabb, huszadik századi európai kontextusban (lásd még: az értelmiség árulása). És noha nem menti fel, éppen az emlegetett Hitler-nekrológot nem említi, noha a norvégok éppen ezt nem tudják végképp megbocsátani. Másképpen talán egy idő után igen.

(MTI-hír, 1929. augusztus 5., 15 óra 50 perc) Oslo, augusztus 5. /Havas/ Knut Hamsun világhírű regényíró születésének hetvenedik évfordulója alkalmából felkérte barátait és tisztelőit, hogy ne háborgassák szerencsekívánataikkal. Hamsun két nappal születésnapja előtt feleségének és két fiának kíséretében autóra ült és nørholmi otthonából ismeretlen helyre távozott. Később kiderült, hogy születésnapját Elekke fjordban egy szállodában töltötte. A regényíró számára óriási tömegben érkeztek az üdvözlő táviratok és levelek, az ő távollétében azonban ezeket nem lehetett kézbesíteni.

(Az írók írója) Mirko Kovač úgy véli Hamsunról írott esszéjében, hogy az írót elsősorban az írók kedvelték, Thomas Manntól Gerhart Hauptmannon át Henry Millerig. De, ha hihető a sztori, Lenin egész oldalakat vágott be *Viktória* című regényéből.

(Celeb II.) Az MTI 1942. április 30-án arról számolt be, hogy „Knut Hamsun híres norvég író súlyosan megbetegedett. Állapota aggodalomra ad okot".

Lám, régen az írók voltak híresek, a távirati irodák pedig szétkürtölték, ha megbetegedtek, elutaztak, mondtak valamit. Vagy – megnéztem, csak úgy – Joyce kapcsán azt, hogy angol törvények szerint is feleségül vette Norát – akivel már vagy huszonöt éve máshol összeházasodott –, hogy ne legyenek örökösödési gondok. Arról is beszámoltak, hogy megműtötték a szemét. Ő is celeb volt.

(Név II.) R. Bécsben él, tizenegy éve nem láttam. Azelőtt ő volt a falusi újságíró: reggel kilenc óra tájt megkávézott a Pöndölben, bement a községházára, a helyi közösség épületébe, ide-oda, hétvégén a meccsekre, kulturális programokra, összeszedte a híreket, írt egy rövid tudósítást, visszament a Pöndölbe vagy a nyugdíjasok otthonába újfent kávézni, így telt a nap. 1999-ben menekült el ő is a NATO-bombázások alatt, noha nem volt katonaköteles, mivel leverte az egyik veséjét, amikor fogadott egy fagyiba, hogy végig tud menni a templom melletti vaskorláton. Nem tudott. Ez 1989-ben volt, helyette ugrottunk be V.-vel fotózni a falusi focimeccseket, én meg riportokat írtam ezekről a *Községi Napló*ba. Ha nem veri le a veséjét, ki tudja, én nem leszek újságíró.

R. karácsony este meséli, hol máshol, a nyugdíjasok otthonában, hogy megvédett Bécsben a szélsőjobb ármánykodásaitól. Egy fénymásolóban dolgozik éjszakánként, oda jár egy taxis, a legközelebbi magyarországi város szélsőjobboldali pártjának elnöke, s olykor hord neki „szakirodalmat", újságokat. Abban olvasta, hogy az egyik írás szerzője – aki gyanúsan jól ismeri falunk viszonyait, R. szerint helybéli lehet (nem az, sz.-i, „ügyvezető elnök", egykori újságíró) – arról elmélkedik, hogy engem, mármint Szerbhorváthot, már csak a nevem miatt, ami a szerbpártiságomat bizonyítja, ki kellene közösíteni, zárni a társadalomból. R. találkozott a lapot kiadó szervezet vezetőjével, a hírhedt szélsőjobbossal, aki falunkat is fölrajzolta már a szerbek térképére, mint a magyar fasizmus falvát, akinek elmagyarázta, hogy az én nevem bizony éppen nem a szerbpártiságot szimbolizálja, hanem annak ellentétét, mert akkor vettem fel, amikor a szerbhorvát nyelvet mindenki megtagadta.

Hogy a mozgalmár ezt megértette-e, R. már nem tudta elmesélni a nyugdíjasotthonban, mert a pincér folyton azt a fényképet dugdosta az orrunk alá, amelyen ő látható Télapó-ruhában egy jó csajjal.

(Bolond II.) Hamsun gondolkodásmódjában sok a nietzscheánus vonás. Emellett még az angolszász világ utálata jelenik meg amolyan gondolati vezérmotívumként, ahogyan az amerikai életformát is annyira utálta, mint ma egy globalizációellenes fiatal, aki apukája pénzén utazgat a világvárosokban, a legmodernebb kommunikációs eszközökkel kommunikál, és sorra beveri a kirakatokat, ha tömegben van.

Hamsun 1943 júniusában elküldte a Nobel-díj medálját Joseph Göbbelsnek, a náci propaganda első emberének. Levelében azt írta, nagyrabecsülése jeléül küldi ezt, hisz mást ő nem tudna küldeni. S ez vagy azt jelzi, hogy bolond volt, vagy azt, hogy cinikus seggnyaló (is egyben).

(Bűnök II.) A haver Pécsett tanul politológiát. Kérdi karácsony este: „Gyuri, kérdezhetek valami őszintét?" „Hát persze" – válaszolom. „Mi közöd van neked az SZDSZ-hez?" – ez lenne a kérdés.

Nem mondom, hogy szíven üt. Inkább visszakérdezek, milyen értelemben van-e közöm? Igen, ismerek párttagokat, készítettem interjúkat stb. mint minden újságíró.

Tudom, honnan fúj a szél, és pár sakklépés után ott is vagyunk a témánál, a zsidóknál, a zsidó tőkénél, amely felvásárolja Magyarországot, a magyarokat, így a haver. Ó, bár csak látnám én ezt a híres-hírhedt tőkét a bácskai falunkban, mert az, hogy megnyílt a harmadik kínai bóvlibolt a nevezetes Marcsa-kocsma helyén, mégsem írható „a zsidó tőke" számlájára.

De az én bűnöm is megvan már, le nem mosom magamról életem végéig. Így vagy úgy, kész tényként könyvelik el, hogy „a zsidó tőkének" dolgozom, és felvásárolok mindent, ami magyar és ősi.

(Platón Hamsunról) Hamsun ugyebár költő is volt, és ha Platón ismerte volna őt, még inkább úgy gondolta volna, ahogyan egykoron vélekedett a költőkről: hogy ki kell őket zavarni a városokból.

(Celeb III., egy másik költő) A magyarok rosszul használják a celeb fogalmát, hisz a celeb celebrityt, azaz ünnepeltet jelent, nem pedig valakit, aki pusztán híres (hírhedt).

Hamsunnal ellentétben egy másik költőnek, aki miután politikusként és hadvezérként romba döntötte Bosznia-Hercegovinát, még ma is van módja arra, hogy magamagát mosdassa. Minapi interjújának végén kijelentette*: „A család és a barátság, ez az út!" (Porodice i prijateljstva, to je put!)* – (Interjú Radovan Karadžićtyal. *Večernje novosti*, 2009. december 28.)

(*Szerb Antal* A világirodalom történetében) „A norvég realizmus erősen szatirikus és harcias élű, a norvég írók egy kissé mind olyanok, mint Ibsen és Bjørnson. Nem tudják elképzelni az írást »probléma« nélkül."

Mondjuk, én sem nagyon, bár Szerb nem fejti ki, mire gondol pontosan.

(Bölcsesség, kifejtve) Nem akkor látod, érzed, tudod, hogy hol vagy (voltál), amikor éppen ott vagy, hanem amikor visszajöttél.

Leszállok a repülőről, fel egy BKV-buszra. Büdös, koszos, régi, szakadt üléshuzatok, látom a dizájnon, s emlékszem is még, hogy a kilencvenes évek elejéről valók. Mögöttem egy gyanús alak ül, pedig kettőnkön kívül egy szál utas sincs. A busz egész Kispesten végigszlalomozik. Nem azért – mert én is falusi származék vagyok –, de csupa underclass, lestrapált pofa száll fel. A temető utcáján is végigmegyünk, Puskás Öcsiről nevezték el.

Aztán átszállok a metróra, ám a Nagyvárad térnél tovább nem megy, most valaki a vasárnapi ebédidőt választotta arra, hogy aláugorjon. Metrópótló buszra kell szállni, kérdem a forgalmistát, meddig megy ez a busz, de csak rám ordít: „Felfelé, szálljon már be, felfelé!"

A reptérről időben szinte ugyanannyi az út az albérleményig, mint Oslótól Budapestig. Így érek vissza, „haza", büdösen, koszosan, izzadtan, és végül idegesen.